

Реч уредника...

12

Од првог длета, копља, од првог точка, човек је опчињен алатима и машинама који ће му олакшати свакодневни живот и обављати посао уместо њега. Човек је био њихов господар. Данас, хиљадама година касније, око нас се увелико плету невидљиве неуронске мреже вештачке интелигенције, још једне машине и алата којима човек покушава да олакша свакодневни живот у будућности. Он и даље жели да је господар, али више није сигуран да ће тако и остати. По први пут је несигуран у своје дело, осећа се угроженим, а своју будућност не може да сагледа довољно јасно. Мисао да му улога господара света полако измиче све је присутнија. Питање хоће ли и даље бити најсофистицираније биће на земљи и хоће ли сачувати своју улогу најинтелигентнијег бића на планети све је оправданије. Да ли ће машина коју човек увелико ствара, машина несагледивог знања, интелигенције и могућности, бити она која ће господарењу човека стати на крај? Апокалиптични сценарији већ деценијама се разрађују кроз књижевност, филм и друге уметности.

Вештачка интелигенција је свуда око нас, у нашим телефонима, гласовним асистентима, у софтверима за препознавање лица и објеката, са њом „разговарам“, присутна је у нашим рачунарима, а неки је уграђују и у своје тело. Она се користи у производњи, образовању, у различитим дијагностичким методама у здравству. Наши животи постају сви више симбиоза са нечим непојмљивим и невидљивим, нечему што знамо да може да користи човечанству, али истовремено нечему од чега људско друштво може и да стрепи. Вештачка интелигенција коју управо људи уче да имитира људску мисао и идеју као нешто непоновљиво и јединствено, може као таква или под нечијом погрешном контролом да представља највећу претњу човечанству.

Неки аутори наводе да су још стари Грци развијали идеју о интелигентним роботима, а да је Лајбниц у 17. веку размишљао о машини која генерише идеје. Вештачка интелигенција у смислу како је данас поимамо почиње да се развија 50-их година 20. века кроз идеје Алана Тјуринга, а сам израз у примени је од 1956. године. Република Србија је Стратегију за развој вештачке интелигенције усвојила 2019. године као двадесет шеста земља на свету. У том смислу основан је и Институт за развој вештачке интелигенције 2021. године, пуштен је у рад суперкомпјутер, а Србија је постала чланица Глобалног партнерства за вештачку интелигенцију.

Цела прича поново је дошла у жижку јавности у новембру 2022. године када је компанија *OpenAI* представила чет-бота *ChatGPT* којег покреће вештачка интелигенција. Овај чет-бот је обучен на огромној количини података помоћу језичког модела *Generative Pre-trained Transformer*, што је корисницима „услуга“ створило

утисак као да се са чет-ботом може „разговарати“. То је поново покренуло лавину размишљања. Иако је у питању машина која нема разум и не формира сопствено мишљење, количина података којом располаже, као и могућност да их структурира у смислен текст и „разговор“ који наликује људској комуникацији, многе припаднике људског рода су натерали да почну да размишљају о неизвесности где нас све то може одвести. Највећи и тренутно најопипљивији страх, поред опасности да ће једном преузети од човека улогу господара света, јесте страх нас обичних људи од могућности да нас вештачка интелигенција замени у пословима које обављамо.

Чет-бот се заснива на машинском учењу, дакле, то је машина која самостално учи, гради знање и искуство и прилагођава се ситуацијама, али не поседује оно што зовемо „здрав разум“, нема могућност импровизације, могућност свесног ризика у који људи на основу процене улазе. Ради на основу задатих модела и „искустава“ која су јој учитана, на основу онога чиме смо је „нахранили“ и не може да доноси моралне одлуке нити одлуке које ће се заснивати на добробити других. Ту долазимо до једне од највећих опасности у овом тренутку, а то је што она није способна да разликује тачне од лажних информација, па би „храњење“ лажним информацијама и подацима могло да резултира и погрешним одлукама, односно погрешним решењима. Многи научници управо то виде као највећи изазов.

С обзиром да су архиви највеће „банке“ информација и података и то у највећој мери оних којима се може и мора веровати, да су то установе у којима, због количине податка и информација које чувају, вештачка интелигенција може наћи своје место и примену, Архивистичко друштво Србије је почетком 2023. године одлучило да ће једна од тема саветовања бити „Архиви и иновативне технологије“. У том сегменту у Зборнику радова се налази седам радова на тему софтвера за српско ћирилично писмо, текстови о могућностима примене вештачке интелигенције у архивима, примери дигитализације и чувања дигиталних докумената, примене машина у испитивању старих списа, чувању електронских докумената, метаподацима и „животном циклусу“ електронског документа.

Архивистика и архиви се данас налазе у раскораку између прошлости коју настоје да сачувају и будућности која нас ишчекује. Тако су уз тему далеког загледања у будућност кад је примена вештачке интелигенције у питању биле понуђене и друге: *Актуелна питања архивске службе и Архивска грађа у иностранству од значаја за историју српског народа и Србије*. У оквиру теме *Актуелна питања архивске службе* у Зборнику објављујемо 13 радова који се тичу техничке заштите, организације депоа као предуслова заштите, рестаурације и конзервације пергаментне повеље, радове о поплавама као једном од највећих непријатеља архивске грађе и последицама које оставља, о противпожарном систему ИА Града Новог Сада који треба да сачува архивску грађу од другог највећег непријатеља – ватре, радове који разматрају епохалне промене у смислу увођења електронске управе и електронског документа у Републици Србији и окружењу, увек актуелне теме вредновања архивске грађе и разграничења архивских фондова, биографије архивиста, као и оне који се тичу израде тематског водича и могућностима и изазовима едукације о архивима и архивској грађи.

Последња целина говори о архивској грађи у иностранству која се односи на историју српског народа и Србије и у том сегменту објављујемо осам радова: о грађи Аустријског државног архива у вези са Прокупљем и Чачком, Аролсен архиву у Немачкој о жртвама нациста, архивској грађи Српске православне Епархије будимске у Сентандреји, грађи Хисторијског архива у Сарајеву о патњама Срба у логору Арад, архивској грађи Архива БиХ о слању српске деце из Босне и Херцеговине у последњим годинама Првог светског рата на прехрану у Хрватску и Војводину, школи „Кола српских сестара“ у Сарајеву, истраживању српских привилегија у архивима у Мађарској и о улози Главног архивског савета ФНРЈ и Савета Академије наука ФНРЈ у истраживању архивске грађе за историју југословенских народа у страним архивима.

Протагора из Абдере је рекао: *Antropos metron panton crematon* („Човек је мера свих ствари: оних које јесу да јесу, а оних које нису да нису“). Време које долази даће нам одговоре да ли ће то бити и даље или ће будућности донети нека нова мерила. Архиви и документи које они чувају и поред свега остају поуздана сведочанства дугог периода који је човек прешао од првих пећинских цртежа до чет-бота. Да ли ће оно што архиви чувају бити уграђено у знања оног што зовемо вештачка интелигенција и колико ће то помоћи да овај свет буде боље место за живот, остаје да видимо или ми или генерације које ће доћи иза нас. Овај Зборник радова, седми по реду, такође остаје као наш траг.

У Пожаревцу, 8. јула 2024.

Слободанка Цветковић,
уредник *Зборника*